

Onko uskonnottomuudella sukupuolta?

Tutkimukset eri puolilta maailmaa osoittavat, että naiset ovat miehiä uskonnollisempia.¹ Tunnustettua on myös se, että miehet ovat naisia useammin uskonnottomia tai ateisteja.² Naisten suuremmalle uskonnollisuudelle on etsitty erilaisia selitysmalleja biologiasta, sosialisatiosta ja yhteiskunnan sukupuolijärjestelmästä. Miesten uskonnottomuutta on tarkasteltu vähemmän. Heidän kohdallaan selitysmalleina ovat olleet riskikäyttäytymisen ja uskonnottomuuden kytkökset³ tai se, että sekularisaatio on vaikuttanut miehiin naisia aiemmin ja voimakkaammin.⁴

Kansainvälinen uskontososiologia on vasta viime vuosina kohdistanut katseensa uskonnottomuuden, sekulaarin ja ateismin tutkimukseen. Suomessakin tutkimus on hiljalleen käynnistymässä. Vaikka uskonnottomuuden tutkimus on edelleen melko marginaalista, on merkittävää, että siitä on tullut oma, itsenäinen tutkimusalueensa.⁵ Syyt tutkimuksen kasvuun löytyvät esimerkiksi siitä, miten sekä uskonto että uusateistinen uskontokritiikki ovat tulleet näkyväksi ja tärkeäksi osaksi julkista keskustelua, uutisointia ja politiikkaa. Myös uskonnottomiksi ja ateisteiksi identifioituvien sekä uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien mää-

rä on viime vuosina kasvanut sekä Euroopassa että Yhdysvalloissa.⁶

Erityisenä haasteena uudella, vasta 2000-luvulla syntyneellä ja muotoutumassa olevalla tutkimusalalla on terminologian, metodologian ja teoreettisten selitysmallien kehittäminen. Uskonnon tutkimukseen tarkoitettut välineet ovat usein huonoja tutkittaessa uskonnon puutetta.⁷ Tutkimusalue on myös hankalasti määriteltävissä, koska uskonnottomuus on hyvin yksilöllistä ja pitkälti organisoitumaton. Tutkimuksissa on pääasiassa tarkasteltu uskonnottomien järjestöihin kuuluvia, aktiivisia ateisteja tai uskonnottomia – eli käytännössä pientä vähemmistöä kaikista uskonnottomista. Laadullisen tutkimuksen avulla on pyritty valaisemaan tutkittavien elämää sekä heidän kokemaansa, ilmaisemaansa ja merkityksellistämäänsä uskonnottomuutta. Tulokset osoittavat uskonnottomuuden olevan yhtä monimuotoista ja -ulotteista kuin uskonnollisuuden.⁸ Uskonnon puute ei myöskään merkitse moraalien ja arvojen puutetta, kuten aiemmin on epäilty.⁹ Tämän lisäksi merkittäviä ovat tulokset, jotka osoittavat, että sekulaarit ihmiset eivät jää ilman henkisiä tai hengellisiä kokemuksia, eikä pyhän kokeminen tai kohtaaminen ole välttämättä

heille vierasta.¹⁰ Tuoreella tutkimusalalla on paljon katvealueita. Esimerkiksi uskonnottomuuden suhde sukupuoleen, ikään, etnisyyteen ja luokkaan on suureksi osaksi kartoittamatta.¹¹

Tässä artikkelissa tarkastelen uskonnottomuustutkimuksen keskeisiä käsitteitä sukupuolen näkökulmasta. Peilaan käsitteitä sekä aiempia tutkimuksia yliopisto-opiskelijoiden parissa keräämäni kyselyaineiston tuloksiin. Kysyn, miten ateismin ja agnostismin käsitteet soveltuvat nuorten naisten ja miesten uskonnollisuuden tutkimiseen. Minkälaista on nuorten miesten ja naisten uskonnoton henkisyys? Miten uskonnottomuuden käsite voidaan määritellä? Lopussa nostan esiin tarkastelun herättämiä kysymyksiä. Aloitan aineiston esittelyllä.

USKONNOLLISUUSKYSELYSTÄ USKONNOTTOMUUSKYSELY

Henkilöllä, joka ryhtyy opiskelemaan uskontotiedettä pää- tai sivuaineenaan, on välttämättä jonkinlainen kytkös tai side uskontoon ja uskonnollisuuteen. Joillekin kiinnostus opintoihin kumpuaa omasta uskonnollisesta vakaumuksesta, yhä useammalle taas osana uskonnollista tai henkistä etsijyyttä. Osa uskontotiedettä opiskelevista luonnollisesti haluaa valmistua uskonnonopettajaksi, mutta keskeistä on kiinnostus uskontoperinteisiin sekä niiden vaikutukseen yhteiskunnassa ja kulttuurissa.¹²

Kiinnostuksesta opiskelijoiden uskonnotteeseen olen tehnyt viitenä vuotena uskontotieteen perusopintoihin kuuluvalla Suomen uskonnollinen kenttä -kurssilla opiskelijoille kyselyn, jossa he ovat voineet omin sanoin kertoa uskonnollisuudestaan. Kysely on opiskelijapalautteen perusteella otettu innostuksella vastaan; opiskelijat ovat olleet kiitollisia mahdollisuudesta pohtia omaa uskonnotteettaan.¹³ Kyselyllä on ollut pedagogiset ja sisällölliset tavoitteet, sillä sen tuloksia on luennoilla verrattu suomalaisten uskonnollisuudesta kertyneihin tilastotietoihin ja pohdittu myös kysymystä siitä, miten uskonnollisuutta voidaan ylipäättään mitata ja mitä saatujen tulosten pohjalta voidaan päätellä.

Kysely on toteutettu vuosina 2009–2013 luentokurssin toiseksi viimeisellä luentokerralla.¹⁴ Kyselylomake on ollut joka kerta samansisältöinen, ja kysymykset ovat perustuneet Charles Y. Glockin

ja Rodney Starkin uskonnon ulottuvuuksien sekä Kirkon tutkimuskeskuksen kyselyjen pohjalta. On kysytty opiskelijoiden kuulumisesta uskonnolliseen yhteisöön, uskonnollisesta itseidentifikaatiosta, uskonnon merkityksestä arjessa, suunnista ja tavoista etsiä vastauksia elämän suuriin kysymyksiin, yksityisestä ja julkisesta uskonnonharjoituksesta, jumalauksesta, uskosta kuolemanjälkeiseen elämään, yliluonnollisista kokemuksista sekä pyhän kokemisesta tai kohtaamisesta. Vastaukset kerättiin nimettöminä.

Vastauksia kyselyyn olen saanut yhteensä 173 kappaletta. Kunakin vuonna noin puolet kurssilaisista on vastannut kyselyyn. Kurssin osallistujat

- 1 Ks. esim. Walter & Davie 1998; Davie 2000; Trzebiatowska & Bruce 2012.
- 2 Ks. esim. Niemelä 2010.
- 3 Ks. esim. Miller & Hoffman 1995; Freese 2004. Riskien ottaminen ja uskonnottomuus ovat tyypillisiä nuorille miehille, kun taas riskien välttäminen ja uskonnollisuus on tyypillisempää naisille. Tutkimuksia on kritisoitu siitä, että niissä nähdään uskonnon hylkääminen riskikäyttäytymisenä, mitä se ei etenäkään länsimaissa nykyään ole ja siitä, että niissä käytännössä tarkastellaan maskuliinisuutta ja feminiinisyttä, joiden taustalla on biologian sijaan sosialisatio.
- 4 Trzebiatowska & Bruce 2012, 147–169. *Why are women more religious than men?* -teoksen pääteeseinä ovat ajatus pienten erojen kumulatiivisuudesta sekä se, että sekularisaatio vähentää uskonnollisuutta ja on vaikuttanut siihen, että miesten uskonnollisuus on vähentynyt naisia aikaisemmin ja nopeammin.
- 5 Ks. esim. Bullivant 2008a; Bullivant & Lee 2012, 22; Cotter 2011.
- 6 Ks. esim. Davie 2012; Bullivant 2008a; Bullivant & Lee 2012, 22; *Haastettu kirkko* 2012.
- 7 Bullivant 2008a, 364; Bullivant & Lee 2012, 23; Lee 2012; Catto & Eccles 2013, 56.
- 8 Ks. esim. Davie 2012; Furseth 2009; Cotter 2011; Bullivant & Lee 2012, 23; Catto & Eccles 2013, 39; Zuckerman 2010; 2012.
- 9 Ks. esim. Zuckerman 2009, 953; Catto & Eccles 2013.
- 10 Bullivant 2008b; Taira 2011; Catto & Eccles 2013.
- 11 Ks. Furseth 2009; Davie 2012, 6; Zuckerman 2012, 8; Miller 2013.
- 12 Uskontotiede Turun yliopistossa on puhtaasti humanistinen, kulttuurien tutkimuksen oppiaineryhmään (aiemmin laitokseen) kuuluva oppiaine, eikä Turun yliopistossa ole mahdollista opiskella teologiaa pääaineena.
- 13 Toki kysely ja erityisesti yksittäisten kysymysten sanamuodot ovat herättäneet kritiikkiäkin.
- 14 Opiskelijoille, jotka eivät ole päässeet osallistumaan luennolle, on tarjottu mahdollisuus palauttaa kysely kurssin Moodle-sivuston välityksellä.

ovat uskontotieteen pää- ja sivuaineopiskelijoita, uskonnonopettajan sivuainekokonaisuutta suorittavia opiskelijoita sekä avoimen yliopiston uskontotieteen peruskurssiopiskelijoita. Ikäjakauma on melko suuri, joskin valtaosa vastaajista on nuoria aikuisia, iältään 19–29-vuotiaita. Humanististen tieteiden tavoin opiskelijoiden sukupuolijakauma on naispainotteinen, vastaajista 123 oli naisia (71 %) ja 50 miehiä (29 %).

Nuorille aikuisille tyypillisesti vastaajat olivat harvemmin kirkon jäseniä kuin suomalaiset keskimäärin. Vastaajista vain runsas puolet (55,3 %) oli evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä, kun taas noin 40 % ei kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan. Näiden lisäksi osan tausta oli herätysliikkeissä, vapaissa kristillisissä suunnissa tai ortodoksisessa kirkossa. Muutama opiskelija harjoitti tai oli kiinnostunut pakanuudesta, teosofiasta, taolaisuudesta tai magiasta, mutta ei ollut liittynyt näiden yhteisöjen jäseneksi.

Olen toisaalla tarkastellut aineistoa jakaen sen uskonnollisesti välinpitämättömiin, omaa katso- mustaan etsiviin ja sen löytäneisiin.¹⁵ Tarkoituk- seni oli tätä artikkelia varten jakaa kyselyaineisto ”uskonnollisiin” ja ”ei-uskonnollisiin” ja tarkastella jälkimmäistä lähemmin. Tehtävä ei ollutkaan kovin helppo eikä edes tarkoituksenmukainen, sillä uskonnollisuuden, henkisyuden ja uskonnottomuuden rajat osoittautuivat vastaajien kohdalla sumeiksi.

Aineiston useaan kertaan lähiluettuani ja luokiteltuani, päädyin tässä työssä valitsemaan ensisijaiseksi kriteeriksi vastaajan itseidentifikaation.¹⁶ Poimin aineistosta ne vastaukset, joissa vastaaja identifioi itsensä joko uskonnottomaksi, ateistiksi tai agnostikoksi tai kertoo, että uskonnolla ei ole (hengellistä) merkitystä hänen jokapäiväisessä elämässään. Tämän kokonaisuuden olen jakanut sukupuolen perusteella kahteen ryhmään, joita jatkossa tarkastelen lähemmin – kuitenkin suhteessa toisiinsa ja aineiston kokonaisuuteen.

On huomattavaa, että osalla uskonnottomaksi määrittyneistä vastaajista oli henkisiä, hengellisiä ja ylikuonnollisia kokemuksia. Kaikilta uskonnottomilta vastaajilta ei myöskään puuttunut uskoa kuolemanjälkeiseen elämän jatkumiseen muodossa

tai toisessa tai uskoa jonkinlaiseen jumaluuteen tai korkeampaan voimaan. He saattoivat myös harjoittaa erilaisia henkiseksi katsottavia rituaaleja tai osallistua syystä tai toisesta uskonnollisiin tilaisuuksiin. Vastaavasti uskonnolliseksi tai hengelliseksi itsensä määrittäviltä ihmisiltä vastaavat kokemukset, toiminta tai usko saattoivat puuttua.

Koko aineiston perusteella käy ilmi, että vain vajaa 20 % vastaajista uskoo enemmän tai vähemmän kristinuskon opetusten mukaisesti (29 naista, 4 miestä). Useimmat itsensä kristityksi, uskonnolliseksi tai uskovaiseksi määrittelevistä tekevät tavalla tai toisella eroa kristinuskon opinkappaleisiin, erityisesti jumalaukseen. Vastaajista 40 % on luokiteltavissa ”etsijäksi” tai henkiseksi/spirituaaliseksi henkilöksi – tosin joillekin henkisyys oli hyvin ohutta.¹⁷ Vastaavasti 40 % vastaajista määrittyy uskonnottomaksi. Tulinko siis kyselylläni kartoittaneeksi uskontotieteen opiskelijoiden uskonnollisuuden sijaan heidän etsijyytään tai uskonnottomuuttaan?

USKONNOTTOMUUS ANALYYTTISENÄ KÄSITTEENÄ

Koska uskonnottomuuden tutkimus on melko nuorta ja vähäistä, tutkimusalan käsitteellinen kehittyminen on vielä alkuvaiheissa. Tietoa uskonnottomuudesta kootaan uskonnollisuuden tutkimukseen suunnitelluilla menetelmillä ja käsitteillä. Omakin kyselyni oli tällainen. Uskonnottomuudesta myös puhutaan tutkimuksissa vaihtelevin käsittein ja määritelmin. Esimerkiksi ateismin ja uskonnottomuuden käsitteitä käytetään usein toistensa synonyymeinä.¹⁸ Lois Lee tarkastelee artikkelissaan kriittisesti uskonnottomuustutkimuksissa käytettyjä käsitteitä ja tarjoaa käsitettä ’non-religion’ analyttiseksi työkaluksi. Leen ehdottama käsite tarjoaa jumalaukseen kiinnittymättömän lähestymistavan, joka kattaa myös uskonnollisen välinpitämättömyyden, ateismin ja agnostismin kaltaiset ilmiöt, uskonnottomuuden koko kirjon. Käsitteen ongelmana on esimerkiksi se, että se edelleen kiinnittyy vahvasti uskonnon käsitteeseen ja samalla myös siihen, miten uskonto milloinkin määritellään.¹⁹ Suomeksi käsite voitaisiin kääntää termillä ’ei-uskonto’ tai ’ei-uskonnollisuus’, jotka ovat kuitenkin kömpelöitä käyttäjä ja leimaavat tutkittavan ilmiön negatiiv-

visella tavalla. Itse käytän tässä artikkelissa käsitettä 'uskonnottomuus' määrittellen sen kuitenkin Leen osoittamalla tavalla.²⁰

Leen määritelmän mukaan uskonnottomuus on ”mitä tahansa, joka *ensisijaisesti* määrittyy suhteessa siihen, miten se erottautuu uskonnosta”. Se voi olla asema, näkökulma, käytäntö tai ilmiö, joka on suhteessa uskontoon tai uskonnollisiin uskomuksiin, käytäntöihin tai ilmiöihin, mutta tarkoituksenaan erottautua niistä.²¹ Tällöin se voisi pitää sisällään myös tietynlaisen uskonnosta erottautuvan henkisyden.²² Määritelmä sulkee ymmärtääkseni ulkopuolelle negatiivisen eli heikon ateismin,²³ primaarin ateismin²⁴ tai implisiittisen ateismin,²⁵ jotka kaikki merkitsevät jumaluskon puuttumista. Jumalien olemassaoloa ei tällöin ole edes pohdittu, eikä siis pyritty erottautumaan uskonnosta.²⁶

Uskonnottomuuden käsite huomioi myös erillaiset uskonnoille vaihtoehtoiset uskomusjärjestelmät sekä uskonnottomat siirtymäriitit. Kuten uskonto, myös uskonnottomuus rakentuu suhteissa toisiin ihmisiin ja ympäröivään yhteiskuntaan.²⁷ Uskonnon tapaan uskonnottomuuskin on erojen lävistämä. Se ei ole riippumaton sukupuolesta, seksuaalisuudesta, luokasta, terveydentilasta tai etnisyydestä.²⁸ Tämä on tärkeä huomio, sillä uskonnottomuutta tarkastelevat tutkimukset ovat vain harvoin ottaneet sukupuolen käsitteen vakavasti. Vielä harvemmin uskonnottomuutta tai ateismia on tarkasteltu etnisyyden kannalta.²⁹

Uskonnottomuus on uskonnon tavoin aika- ja paikkasidonnaista ja muotoutuu kussakin kulttuurissa ja yhteiskunnassa omanlaisekseen. Se muodostuu myös tietyissä sukupuolijärjestelmässä ja -järjestyksessä, joka asettaa rajat sille, miten naiset ja miehet voivat (tai miten he eivät voi) toteuttaa ja harjoittaa uskontoaan tai uskonnottomuuttaan. Tasa-arvopuheesta huolimatta uskonnottomuus on erilaista naisille ja miehille. Stereotyyppisten käsitysten valossa on vaikea nähdä, miten feminisismi, ateismi ja hoivaavaksi ymmärretty äitiys sopivat yhteen. Uskonnottomia äitejä saatetaan erityisesti pienillä paikkakunnilla paheksua. Lastensa kastamattomuutta ja uskonnollisiin tilaisuuksiin päiväkodissa ja koulussa osallistumattomuutta joutuvat nimenomaan äidit erikseen perustelemaan. Äidit

voivat hyvin konkreettisesti joutua taistelemaan oman lapsensa uskonnottomuuden puolesta, vaatimaan tälle elämäkatsomustiedon opetusta koulussa tai elämäkatsomuskasvatusta päiväkodissa.³⁰

USKONNOTTOMIA VAI ATEISTEJA?

Käsitteitä ateismi ja uskonnottomuus käytetään tutkimuksissa usein toistensa synonyymeinä, vaikka ateismi käsittää vain osan uskonnottomuudesta.³¹ Tästä huolimatta ateismi ei ole selkeästi määrittyvä ja yhtenäinen ilmiö. Ateismi rakentuu aina teismiiä vasten ja on siksi lähtökohdiltaan länsimainen, kristillinen ja moderni ja huonosti soveltuva ei-länsimaiseen ajatteluun ja ei-monoteistisiin

15 Mahlamäki 2011b.

16 Samaan ratkaisuun on päädytty myös muissa tutkimuksissa. Ks. esim. Cheruvallil-Contractor et al. 2013, 177.

17 Ks. esim. Vincett & Woodhead 2009; Flanagan & Jupp 2007.

18 Myös itse olen käyttänyt näitä käsitteitä synonyymeinä. Mahlamäki 2011a; 2012.

19 Lee 2012, 130–131; Cheruvallil-Contractor et al. 2013, 176–177.

20 Englannin kielessä on useita eri versioita uskonnottomuuden eri vivahteista, esimerkkeinä vaikkapa a-religion, irreligion ja non-religion sekä unbelief ja nonbelief. Suomen kielellä on vaikea ilmaista kaikkia näitä vivahteita, sillä esimerkiksi käsitteet epäuskoinen, uskon ja uskomaton ovat vakiintuneet muihin tarkoituksiin.

21 Lee 2012, 131. ”Non-religion is anything which is *primarily* defined by a relationship of difference to religion.”

22 Esimerkiksi ajatuksessa ”olen henkinen, en uskonnollinen”, jossa eroa tehdään useimmin institutionaaliseksi ja dogmaattiseksi ymmärrettyyn uskuntoon. Cheruvallil-Contractor et al. 2013, 176; Vincett & Woodhead 2009.

23 Martin 2010, 20–21.

24 Kamppinen 2011, 15.

25 Taira 2008, 53.

26 Negatiivisena (heikkona) ateistina pidetään esimerkiksi lasta, joka ei ole kuullut jumalista ja jolla ei siksi ole jumaluskookaan. Ks. myös Vainion ja Visalan artikkeli tässä numerossa.

27 Lee 2012, 134.

28 Myös koulutuksella ja asuinpaikalla näyttäisi olevan merkitystä, ks. Voas & McAndrew 2012, 35–36.

29 Miller 2013, 215. Yhdysvaltoja käsittelevässä artikkelissaan Miller huomauttaa naisateistien olevan vähemmistön vähemmistö. Vielä marginaalisemman ryhmän muodostavat värilliset naisateistit. Mustat naiset ovat yhdysvaltain uskonnollisin ryhmä. Miller näkeeikin ateismin nimenomaan valkoisen miehen liikkeenä.

30 Ks. esim. Luoto 2011.

31 Lee 2012, 134.

uskontoihin.³² Ateismi ei ole myöskään yhtenäisen ilmiö, kuten Gavin Hyman osoittaa ateismin käsitteen syntyhistoriaa ja kehitystä kartoittavassa teoksessaan.³³ Phil Zuckerman taas esittää, että ateistin vakaumuksessa näkyy se, minkä uskonnon ja minkälaisen teismin vaikutuspiirissä henkilö on kasvanut.³⁴

Ateisteihin suhtautuminen on myös kontekstisidonnaista, esimerkiksi Yhdysvalloissa heihin asennoidutaan hyvin negatiivisesti. Suomessakin ateisti nähtiin pitkään epäsuomalaisena ja epäisänmaallisena ihmisenä, sillä ateismin ja kommunismin katsottiin kulkevan käsi kädessä.³⁵ 2000-luvulla uusateistisen ajattelun saaman julkisuuden myötä sen merkitys ja muodot ovat muuttumassa ja samalla kommunismin ja ateismin kytkös on heikentynyt. Ateistiksi tunnustautuminen on Suomessa tänään helpompaa. Mutta stereotyyppiset ajatukset ateistista taistelevana uskontojen vastustajana saattavat estää monia, jotka eivät usko jumalaan, määrittelemästä itseään vakaumukselliseksi ateistiksi.³⁶ Vaikka siis uskonottomien määrä on niin Suomessa kuin muissakin länsimaissa kasvussa, vain osa uskonottomista määrittelee itsensä (vakaumukselliseksi) ateistiksi.³⁷

Uskontotieteen opiskelijoista kaikkiaan 70 identifioitui uskonottomaksi, heistä naisia oli 43 ja miehiä 27. Uskonottomiksi identifioituvista miespuolisista vastaajista³⁸ viisi määritteli itsensä ateistiksi.³⁹ Lisäksi seitsemän vastaajaa ei uskonut minkäänlaiseen jumalaan tai jumaluuteen, vaikkei ateistiksi itseään määritellytkään. Muille uskonto oli useimmiten kiinnostuksen kohde, jota opiskeltiin, josta luettiin ja keskusteltiin ja jota ihmeteltiin ja pohdittiin. Siihen ei otettu vakaumuksellista kantaa. Ateistivastaajat kielsivät johdonmukaisesti uskovan minkäänlaiseen jumalaan tai korkeampaan voimaan. He käyttivät ateismin käsitettä johdonmukaisesti. Uskonottomiksi tai ei-uskonnolliseksi itsensä määritelleistä vastaajista kahdeksan kertoi uskovan jonkinlaiseen jumaluuteen tai korkeampaan tai kosmiseen voimaan, kuten esimerkiksi maailmansieluun.

Uskonottomia naisvastaajia oli 43, heidän joukostaan löytyi seitsemän vastaajaa, jotka määrittivät itsensä ateisteiksi. Lisäksi 15 vastaajaa

kertoi, ettei uskonut minkäänlaiseen jumalaan tai jumaluuteen.⁴⁰ Tämänkin kyselyn perusteella on siis selvää, että ateistiksi itsensä määrittelee vain osa niistä, jotka eivät usko Jumalaan ja samalla myös vain osa uskonottomista. Osa vastaajista nimesi itsensä vain lyhyesti ateistiksi, mutta jotkut erityisesti naisvastaajista määrittivät ateismiaan tarkemmin esimerkiksi kyyniseksi tai hillityksi. Yksi vastaaja kuvasi itseään määritelmällä ”tyystin uskonnoton, uskontokriittinen ateisti”.

Opiskelijakyselyyn vastanneista naisista 18 % ja miehistä 22 % ei siis uskonut Jumalaan. Tämä on yhdenmukaista sen tiedon kanssa, että ateisti on useammin mies kuin nainen. Tulos myös vastaa melko tarkkaan suomalaisten keskiarvoa, sillä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viimeisimmän nelivuotiskertomuksen mukaan 21 % suomalaisista ei uskonut minkäänlaiseen Jumalaan tai jumaluuteen. Opiskelijakyselyyn vastanneiden määrä on niin pieni, että on mahdotonta havaita muutosta niiden viiden vuoden aikana, jona kysely on toteutettu. Sen sijaan kaikkia suomalaisia koskeissa tilastoissa on samassa ajassa tapahtunut suuria muutoksia. Kirkon nelivuotiskertomus *Haastettu kirkko* kuvaa, että vuosina 2007–2011 usko kristillisiin opinkappaleisiin ja Jumalaan on merkittävästi laskenut. Suuret muutokset voivat osaltaan johtua myös muutoksista tutkimuksen toteuttamistavoissa, mutta joka tapauksessa niiden suomalaisten määrä, jotka eivät usko Jumalaan, oli kaksinkertaistunut neljässä vuodessa. Ateistiksi itsensä identifioivien määrä oli vastaavassa ajassa noussut viidestä prosentista kolmeentoista. Erityisen vähäistä jumalauusko oli nuorten aikuisten keskuudessa, heistä uskoi kristinuskon Jumalaan vain 15 %.⁴¹

AGNOSTIKKOJEN SUKUPUOLI

Vertaillaessaan yhdysvaltalaisia ja pohjoismaisia uskonottomia Phil Zuckerman toteaa, että yhdysvaltalaiset uskonottomat ovat jumalasuhteessaan jyrkkiä, he ovat ateisteja, kieltävät Jumalan olemassaolon. Sen sijaan hänen haastattelemansa tanskalaiset ja ruotsalaiset uskonottomat kallistuivat pikemmin miedon agnostisismien suuntaan. Heillä ei ollut selvää käsitystä siitä, uskoivatko he jumalaan vai eivät. He jättivät kysymyksen avoimeksi tai ajat-

telivat ehkä uskovansa ”johonkin”, vaikkeivät juuri jumalaan. Ateismi, selkeä jumalan olemassaolon kieltäminen, oli suurimmalle osalle Zuckermanin haastattelemista skandinaaveista liian jyrkkä termi.⁴² Tämä asenne oli löydettävissä myös uskontotieteen opiskelijoiden vastauksissa.

Agnostikko-käsite ymmärretään monin eri tavoin. Jos joku määrittelee itsensä agnostikoksi, se voi tarkoittaa eri vastaajien kohdalla eri asioita. Klassisen agnostikon määritelmän mukaan kyseessä on henkilö, joka uskoo, että on mahdotonta tietää, onko Jumala olemassa vai ei. Stephen Bullivantin Oxfordin yliopiston opiskelijoille tekemässä kyselyssä vastaajista kolmannes oli sitä mieltä, että agnostikko ei osaa päättää, uskoako Jumalaan vai ei. Osan mielestä agnostikko ei usko Jumalaan, mutta ei ole niin vakuuttunut asiasta kuin ateisti tai hän on henkilö, joka ei tiedä mitä ajatella asiasta. Käsitys agnostikosta älyllisesti laiskana ”aidalla istujana” on melko laajalle levinnyt.⁴³

Bullivantin kyselytutkimus kertoo, että opiskelijat olivat epävarmoja uskonottomuuteen liittyvien käsitteiden täsmällisestä sisällöstä ja antoivat ristiriitaisen kuvan omasta uskontosuhteestaan. Esimerkiksi kristityksi identifioituva vastaaja saattoi nimetä itsensä myös agnostikoksi tai ateistiksi. Ja osa ateisteiksi tai agnostikoiksi itsensä määrittelleistä kertoi uskovansa johonkin korkeampaan voimaan.⁴⁴

Uskontotieteen opiskelijoille tekemässäni kyselyssä 9 miespuolista ja 13 naispuolista vastaajaa määritteli itsensä agnostikoksi.⁴⁵ Lisäksi seitsemän naisopiskelijaa vastasi jumalauskokysymykseen tavalla, jonka perusteella heidät voi määritellä agnostikoksi, esimerkiksi seuraavasti: ”En usko Jumalaan tai suoraan mihinkään korkeampaan voimaan, mutta en myöskään poissulje mahdollisuutta jonkin yliluonnollisen tai vähemmän yliluonnollisen voiman olemassaolosta.” Jumala-kysymys jätetään avoimeksi samoin kuin Zuckermanin haastatteluvien kohdalla.

Osassa naisopiskelijoiden vastauksia termi agnostikko oli selvästi ymmärretty jollakin muulla kuin klassisen määritelmän mukaisella tavalla: ”En tiedä. Toisinaan sitä ajattelee, että voisihan sitä joku korkeampi voima olla olemassa.” Myös Bullivantin

tutkimuksessa ilmennyt käsitteellisesti ristiriitainen vastaajatyyppejä löytyi omasta aineistostani. Vastaaja saattoi kertoa olevansa ”osaksi agnostikko, osaksi uusateisti” tai ”aika epäuskonnollinen, tapakristitty, jossain määrin agnostikko”. Agnostikon käsitteeseen myös suhtauduttiin epävarmasti: ”Ehkä agnostikko kuvaisi parhaiten” tai ”hengellinen etsijä, agnostikko lähinnä”. Agnostikon käsitettä käytettiin siis kuvaamaan asennetta, jossa oma näkemys jumalakysymyksestä on vielä avoinna ja epävarma.

Joidenkin agnostikoksi itsensä nimenneen naisen kyselyvastaus kokonaisuudessaan kertoi muusta kuin agnostisesta lähestymistavasta: Agnostikoksi itsensä määrittelevä kirkon naispuolinen jäsen kertoo, että hänen tapansa kohdella muita ihmisiä pohjautuu kristilliseen etiikkaan, hän osallistuu juhlapyyhinä kirkollisiin tilaisuuksiin sekä ajoittain raamatturyhmään. Hän rukoilee toisinaan ja on kokenut Jumalan olevan itseänsä lähellä. Toisaalta, jumalakysymykseen hän vastaa: ”Olen viehtynyt taolaiseen käsitykseen koko maailmankaikkeudesta

32 Hyman 2010; Taira 2008, 51. Ks. myös Vainion ja Visalan artikkeli tässä numerossa.

33 Hyman 2010; Catto & Eccles 2013, 39.

34 Zuckerman 2012.

35 Ks. Taira 2008; 2012a.

36 Ks. Taira 2012a; Mahlamäki 2011; 2012. Myös jotkin Vapaa-ajattelijoiden kampanjat, esimerkiksi Raamattujen vaihtaminen pornolehtiin, ovat vieraannuttaneet uskonottomia ja erityisesti feministisesti ajattelevia uskonottomia järjestöstä.

37 Ks. esim. Miller 2013; *Haastettu kirkko* 2012; Zuckerman 2012; Taira 2008; 2012a; Catto & Eccles 2013, 38.

38 Kaikkiaan miesvastaajia oli 50, joten uskonottomia heistä oli yli puolet. Uskonottomista miehistä 10 oli luterilaisen kirkon jäseniä, 17 ei kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhteisöön.

39 Kaikista miesvastaajista siis 8 % määrittyi ateistiksi.

40 Kaikista naisvastaajista ateistien osuus on siis 5,6 %.

41 *Haastettu kirkko* 2012, 40–46. Uskontotieteen opiskelijoista kristinuskon Jumalaan uskoo 19 %, mikä on valtakunnallista keskiarvoa suurempi. Suurin osa vastaajista teki kuitenkin uskoonsa varauksia; he uskoivat kristilliseen Jumalaan, mutta omalla, yksilöllisellä tavallaan.

42 Zuckerman 2012, 14–18.

43 Bullivant 2008a, 365–366; ks. myös Kamppinen 2011, 29.

44 Bullivant 2008a, 264–266.

45 Kyselyyn vastanneista yhteensä siis 13 % määritteli itsensä agnostikoksi.

jumalana, mutta pidän monia muitakin jumaluuden muotoja yhtä mahdollisena/mahdottomana.” Omasta agnostikon määritelmästä huolimatta vastaajaa on vaikea asettaa ”uskonnottoman” kategoriaan.

Merkillepantavaa on se, että agnostikon käsitteeseen liittyvä huojuunta koski nimenomaan naisvastaajia. Agnostikoksi itsensä määrittävät miesvastaajat vastasivat jumalakysymykseen ”en tiedä”, ”en” tai ”en ota kantaa”. Kati Niemelän mukaan miehet ovat yleisesti ottaen osoittautuneet uskossaan tai sen puutteessa naisia määrätietoisemmaksi. Miehet etsivät hänen mukaansa mieluummin jämäkkää kuin epäselvää uskontoa.⁴⁶ Sama koskee myös uskonnottomuutta, jota miehet kuvaavat kyselyvastauksissa pääosin melko ristiriidattomana kokonaisuutena. Niemelän tarkastelu osoittaa, että naisille on miehiä tyyppillisempää uskoa keskenään ristiriitaisiin oppeihin, heidän on helpompi hyväksyä avoin ja avara maailmankatsomus. On huomattava, että ei ainoastaan uskonnon ja uskonnottomuuden määrä vaan myös laatu (sisältö) vaihtelevat sukupuolittain.

USKONNOTON HENKISYYS

Kuten Teemu Taira ateistista spirituaalisuutta käsittelevässä artikkelissaan toteaa, ateismissä on laajoja alueita, joita on vaikea asemoida uskonnon ja (ei-uskonnollisen) sekulaarin vastakkainasetteluun.⁴⁷ Ateistinen henkisyys kiinnittyy Tairan tutkimien teosten valossa itämaiseen henkisyYTEEN, lähinnä buddhalaistaustaiseen ajatteluun ja mietiskelyn käytäntöihin. Ei-teistinen, ei-institutionaalinen henkisyys toimii elämän merkityksellisyyden muovaajana ja rakentajana uskonnottoman henkisyyden kehityksessä. Tällöin esimerkiksi yliluonnolliset olennot korvautuvat vaikkapa luonnonkauneudella, runoudella, taiteella tai musiikilla. Ihmiset etsivät merkitystä elämälleen monin erilaisin tavoin.

Tairan mukaan se, että ihminen määrittelee itsensä ateistiksi, ei tarkoita sitä, ettei tällä olisi uskonnollisiksi tai henkisiksi nimettäviä uskomuksia tai kokemuksia.⁴⁸ Myös merkittävä osa suomalaisista vakaumuksellisista ateisteista uskoo jonkinlaiseen henkeen tai elämänvoimaan ja jälleensyntymään. Taira tuokin esille tärkeän seikan: ateistiksi itsensä määrittelevä erottaa itsensä nimenomaan mono-

teistisistä uskonnoista, mutta osa heistä pitää kiinni erityisesti aasialaistausten uskontojen uskomuksista. Uskontotieteen opiskelijoiden vastauksista käy ilmi se, että osa ateistiksi identifioituneista määrittelee olevansa esimerkiksi zen-buddhalainen, pakanuuden tai magian harjoittaja tai jonkun okkultisen yhteisön kannattaja – useimmat näistä olivat miespuolisia. Monoteismia vastustava henkilö voi etsiä henkistä kotiaan ei-teistisistä traditioista. Rajat uskonnon ja ei-uskonnon, uskonnon ja uskonnottomuuden tai henkisyuden ja uskonnottomuuden välillä ovat sumeat.⁴⁹

Myös uskonnon harjoittaminen, esimerkiksi uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen voi tapahtua hyvin monenlaisista ei-uskonnollisista syistä. Kyselyyn vastanneista merkittävä osa kertoi osallistuvansa erilaisiin uskonnollisiin tilaisuuksiin kiinnostuksesta, uteliaisuudesta, hakeakseen fiiliksiä, nostalgisista tai perhesyistä sekä ammatillisin perustein. Kuten Tairakin toteaa, ihmisten uskomukset ja käytännöt eivät muodosta – eikä niiden tarvitse muodostaa – yhtenäistä kokonaisuutta. Ihmiset voivat harjoittaa uskonnollisia rituaaleja ja osallistua uskonnollisiin tilaisuuksiin monista käytännön syistä, omaksumatta kuitenkaan niihin liittyviä oppeja.⁵⁰

Ruotsissa toteutetussa niin kutsutussa Enköping-tutkimuksessa vain pieni vähemmistö vastaajista piti itseään uskonnollisena. Kuitenkin puolet vastaajista kuvasi kokeneensa jotain, joka ei sovi arkimaailman kehyksiin – esimerkiksi henkiset kokemukset luonnossa, kokemukset rukousvastauksista tai kohtaamiset kuolleiden läheisten kanssa.⁵¹ Samansuuntaisia tuloksia antaa myös oma kyselyni. Hieman yli puolet kaikista vastaajista kertoi, että joko heillä itsellään tai heidän läheisillään oli yliluonnolliseksi määriteltäviä kokemuksia.

Koska yliluonnolliset kokemukset ovat pääosin harvinaisia, kysyin, ovatko vastaajat tai heidän läheisensä kokeneet yliluonnollisia kokemuksia. Vaikka suurin osa uskonnottomista opiskelijoista kiisti kokeneensa mitään yliluonnollista tai edes kuulleen sellaisesta, olivat monet vastaajat tai heidän läheisensä sellaisia kokeneet. Neljä uskonnottomista miesvastaajista oli itse kokenut tavalla tai toisella yliluonnolliseksi määrittyviä ilmiöitä, ja

kymmenen vastaajan läheinen oli kertonut samaa. Kokijan todeksi uskomia yliluonnollisia kokemuksia olivat ennenien näkeminen, enkelin kohtaaminen sekä erilaiset parantumiskokemukset. Kuudella uskonottomista naisista oli ollut itsellä jokin kokemus yliluonnollisesta, esimerkiksi enneuni. Läheisen kokemasta yliluonnollisesta kokemuksesta kertoi 16 naisvastaajaa. Yliluonnollisia kokemuksia olivat lähinnä kuolleen läsnäolon kokeminen, kummittelu tai viestit tuonpuoleisesta, telepatia tai parantumiskokemukset sekä erilaiset Jumalan tai Jeesuksen läsnäolon kokemukset. Nais- ja miesvastaajien välinen suhde oli tämän kysymyksen osalta poikkeava: miesvastaajista 28 % kertoi yliluonnollisista kokemuksista, naisilla vastaava osuus oli vain 18 %.

Maria Liljas Stålhandske kuvaa yksityisiä henkisiä kokemuksia seuraavasti:

Henkisyys, tässä mielessä, on hetki, jolloin olet yksin ja vapaa arkisen elämän paineista. Kuljet yksin koirasi kanssa metsässä; lepäätki kissa sylissäsi lempinojatuolissasi; menet järvelle veneellä ilman muuta tekemistä kuin vain olla hetkessä. Tämänkaltaiset teot toimivat tärkeinä katkoksina stressaavassa maailmassa – yksilöllistettyjen rituaalien hetkinä.⁵²

Tämäntapaisia yksittäisiä ja yksilöllisiä rituaalisia ja henkiseksi määrittyviä hetkiä vastaajat, myös uskonottomat, kuvasivat vastauksena kysymykseeni, missä ja miten he ovat kokeneet tai kohdanneet pyhän. Yksittäiset pyhän kokemisen hetket voidaan nähdä merkityksen rakentamisen käytänteinä. Niillä on erityinen merkitys ja arvo kokijoilleen, ne tarjoavat eksistentiaalisia kokemuksia.

Turun yliopiston uskontotieteen opiskelijoille ajatus pyhästä suhteena eikä jonkin kohteen olemuksena on tuttu.⁵³ Suurin osa pyhäksi määrittyvistä tai sellaiseksi koetuista kokemuksista liittyi tavalla tai toisella ihmissuhteisiin: rakkaus puolisoon, lapsiin ja perheeseen sekä ihmissuhteet ylipäätään koettiin pyhinä ja loukkaamattomina. Myös ihmisoikeudet ja toisten kunnioittaminen nähtiin pyhänä, kuten seuraavassa naispuolinen agnostikoksi itsensä nimeävä vastaaja kirjoittaa: ”Pyhä on mielestäni rehellisyys, ihmisoikeudet, toisten ihmisten

valintojen ja yksityisyyden kunnioittaminen ja luottamus ihmissuhteissa.”

Yksityisyys ja koskemattomuus olivat monille pyhiä, pyhäksi muodostui raja itsen ja muiden välillä, oikeus määrittää oman olemisensa rajoista. Yksityisyyden käsitteeseen kytkeytyi usein myös ajatus rauhan ja rauhoittumisen pyhydestä. Yhtäältä jokaisella ihmisellä on oikeus yksityisyyteen ja toisaalta yksityisyydessä (ja myös luonnossa) löytyvä rauha koettiin pyhänä. Miespuolinen agnostikko kuvaa luontokokemuksen rauhoittavuutta: ”Rauhoittuminen ja hektisestä arjesta irrottautuminen on samalla kokemus pyhästä”. Erilaiset luontokokemukset metsässä tai veden äärellä koettiin pyhinä.

Osa vastaajista kiinnitti pyhän nimenomaan uskontoihin, kirkkorakennuksiin, hautausmaihin tai muiden vakaumuksen kunnioittamiseen. Naispuolinen vastaaja kirjoittaa kokevansa ”pyhyttä myös oikeastaan jokaisessa tilanteessa, missä ihmiset yhdessä hyvin aikein koettavat saada yhteyden korkeampaan voimaan.” Pyhä-kokemukset kiinnittyivät hyvin monenlaisiin suuntiin, pieniin ja suuriin. Agnostikoksi itsensä määrittelevä naisvastaaja kirjoittaa:

Älylliset ahaa-elämykset. Kokemus siitä, että olen yhteisön (perhe, tiedeyhteisö...) jäsen, enkä vain yksinäinen ”minä”. Luonnossa liikkuminen. Takkatuli. Hyvä ruoka. Koiran silittely. Pikkulinnut. Aurinko. Koko elämä ja maailma.

Uskonottomat eivät siis jää ilman henkisiä tai hengellisiä kokemuksia. Uskonottomien henkisiä tai oikeammin uskonottomuuden kokemuksia (experiences of irreligion) ateistien kääntymysnarratiiveissa analysoinut Stephen Bullivant huomaa, että uskonottomien kokemusten kieli, ilmaisu ja

46 Niemelä 2010.

47 Taira 2012b, 388.

48 Taira 2012b, 397.

49 Taira 2012b, 398; Cheruvallil-Contractor et al. 2013, 181.

50 Taira 2012b, 399.

51 Stålhandske 2008; ks. myös Day 2011.

52 Stålhandske 2008.

53 Ks. Anttonen 2010. Uskontotieteen valintakoe kirjassa sekä johdantokurssilla asiaa käsitellään perusteellisesti.

metaforat eivät juuri eroa uskonnollisten henkilöiden kertomuksista tai kääntymyskokemuksista.⁵⁴ Uskonnollisen, henkisen ja uskonnottoman kokemuksen välillä ei ole tarkkaa rajaa.

Naispuolinen kirkon jäsen, joka määrittelee itsensä etsijäksi, uskonnottomaksi ja jossain määrin hengelliseksi pohtii vastauksessaan tarkasti uskon-tosuhdettaan. Hän ajattelee, että uskonnon merkitys hänen omassa elämässään on vähäinen. Kristinuskoko vaikuttaa hänen ajatusmaailmaansa kasvatuksen ja kulttuurin myötä, mutta hän ei ole löytänyt vielä omaa uskontoperinnettään. Lapsuudesta on kuitenkin jäänyt esimerkiksi tapa rukoilla kriisitilanteissa. Vastaaja tuo esiin uushenkisyyteen kytkeytyvän ajatuksen: ”Jokainen pyrkii päämääräänsä omalla tavallaan.” Hän osallistuu jumalanpalveluksiin käydessään perheensä luona, laulaa kirkkokuorossa ja kokee seurakunnan tilaisuuksissa pyhyden tunteen. Pohtiessaan jumalakäsitystään vastaaja irtisanoituu ateismista ja antiteismistä.

Olen kokenut tunteen yhteydestä johonkin ’suureen’ ja olen myös kuullut ihmistä, jotka eivät ole järjellä selitettävissä – – Ajatus [ihmeiden jumalallisesta alkuperästä] on minulle myös jollain tavalla lohduttava.

Toisaalta maailmassa tapahtuu ihmeitä, toisaalta uskontojen nimissä tehdään paljon paha. Myös tuonpuoleisuuden kanssa vastaaja on hämmennyksissä ja kertoo, ettei juuri ajattele asiaa, tämänpuolisen maailman epäoikeudenmukaisuudet kiinnostavat enemmän. Toisinaan hän uskoo, että kuoleman jälkeen ei ole mitään, toisinaan taas, ”että kyllä sieltä kai jotain tulee. Mutta ehdottomasti sellaista, johon jokaisen uskontokunnan edustaja tai ei-edustaja pääsee osalliseksi. Jos olisi Jumala, ei se voisi olla valikoiva luotujensa kanssa.”

Nämä lyhyet poiminnat kyselyvastauksista tukevat ajatusta, että uskonnottomuus, ateismi ja agnostisismi eivät ole yhtenäisiä ja selvärajaisia käsitteitä. Raja uskonnollisen, henkisen, etsijän ja uskonnottoman välillä on häilyvä, ja kuten monet vastaajat toteavat, eri aikoina eri paikoissa kulkeva. Luterilaisen kirkon jäsenyys ei estä ihmistä olemasta uskonnoton tai jopa ateisti, eivätkä taas kaikki uskonnollisiin yhteisöihin kuulumattomat ole ateis-

teja tai uskonnottomia. Myös ateistina tai agnostikkoina itseään pitävillä on henkisiä ja hengellisiä kokemuksia. Myös he etsivät merkitystä elämäänsä monilla eri tavoin. He voivat myös harjoittaa uskonnollisiksi katsottavia rituaaleja, kuten rukousta tai meditointia. Jumalanpalveluksiinkin uskonnoton voi osallistua monista eri syistä: perheen kanssa ja vuoksi, nostalgiaa, musiikin tai kirkkorakennusten estetiikan vuoksi, uteliaasta kiinnostuksesta tai rauhaa etsien.

Abby Day summaa nuorison uskonnollisuudesta tehtyjä tutkimuksia ja toteaa, että nuorille on tärkeää, että he kokevat uskomuksensa autenttisina, henkilökohtaisesti merkityksellisinä ja itse valittuina. Uskomukset eivät ole irrallaan käytännöstä ja suhteista läheisiin. Uskomuksien tärkeitä kohteita ja suhteita ovat läheisten ja muiden merkittävien ihmissuhteiden lisäksi luonnon erilaiset paikat, eläimet ja taide eri muodoissaan. Uskomukset eivät ole välttämättä totuusväittämiä vaan elettyjä, koettuina ja esitettyjä realiteetteja. Tärkeitä ovat myös erilaiset tunteet, emootiot, ”hyvät fiilikset”. Uskomusten merkitys on siinä, miten ne rakentavat sitä, mikä on nuoren käsitys hyvästä elämästä.⁵⁵

POHDINTAA USKONNOTTOMUUDESTA JA SUKUPUOLESTA

Vaikka naiset ovat yleensä miehiä uskonnollisempia, yhä kasvava joukko naisia erkaantuu uskontoperinteistä, eikä koe uskontoa merkittäväksi osaksi elämäänsä. Feministisesti suuntautuneet naiset vieraantuvat uskontoperinteistä, eikä feministinen tutkimus ole nähnyt uskontoja tutkimisen arvoisina tai tunnistanut uskontoperinteiden positiivista, naisia voimauttavaa puolta. Uskonnolliset naiset on nähty tietämättöminä tai väärän tietoisuuden vallassa olevina, omaa parastaan ymmärtämättöminä. Silti melko harva uskonnosta vieraantuva nainen identifioituu vakaumukselliseksi ateistiksi, vaikka jakaisikin uusateistien uskononäkemyksen keskeiset teesit: uskonnot ovat vahingollisia yhteiskunnille ja yksilöille ja ne perustuvat uskomuksille, jotka luonnontieteen näkökulmasta ovat virheellisiä. Feministien ja ateistien käsitykset uskonnoista ovat melko yhteneviä, mutta myös ateistiyhteisöt niin elävässä elämässä kuin verkossa ovat usein miesval-

taisia ja paikoin seksistisiä. Saattaa olla, että naisten ääni ei pääse niissä kuuluviin ja naisia voidaan myös halveksia avoimesti. Naisateistien kokemukset ovat kuitenkin jääneet pitkälti tutkimuksen ulottumattomiin.⁵⁶

Sukupuolen näkökulmasta olisikin erityisen kiinnostavaa tarkastella arjen uskonnottomuutta, elettyä uskonnottomuutta. Mitä uskonnottomuus merkitsee naisten ja miesten arjessa ja juhliessa? Miten uskonnottomat vanhemmat kasvattavat lapsiaan arkisessa elämässä sekä erilaisten kriisien kohdalla? Miten siirtymäriitit ja vuosijuhlat järjestetään uskonnottomissa perheissä? Miten uskonnottomien perheiden lapset kokevat kristinuskon läsnäolon kouluissa ja päiväkodeissa? Mistä uskonnottoman ihmisen, miehen ja naisen, elämän- ja maailmankatsomus rakentuu?

Nuoret ikäluokat ovat vähemmän uskonnollisia kuin vanhat. Myös koulutetummat nuoret ovat vähemmän uskonnollisia kuin kouluttamattomat.⁵⁷ Uskontotiedettä Turun yliopistossa opiskelevat nuoret aikuiset ovat odotetusti vähemmän kiinnostuneita institutionaaliseen ja traditionaaliseen uskonnollisuuteen kuin suomalaiset keskimäärin. He ovat harvemmin kirkon jäseniä, kristinuskon ei ole heille keskeinen merkitysjärjestelmä, eivätkä he usko Jumalaan ja tuonpuoleiseen kristinuskon opettamalla tavalla. Suurimmalle osalle uskonnottomistakin jonkinlainen henkinen tai hengellinen etsintä, uskonnollisten kysymysten pohdinta on tärkeää. Yliluonnolliset kokemuksetkaan eivät ole heille vieraita. Pyhä liittyy useammin luontoon ja ihmisuhteisiin sekä ihmisoikeuksiin kuin uskonnollisiin kysymyksiin. Sekä uskominen että kuuluminen on vähäistä.⁵⁸

Useimmat kyselyyn vastanneet katsovat organisoituneesta kristinuskosta tai ylipäätään institutionaalista uskonnosta pois päin, kohti yksilöllistä uskontulkintaa. Uskonnottomuutta rakennettiin paitsi yksilöllisesti myös vasten kristinuskon Jumala, johon ei uskottu tai johon yritettiin uskoa, oli kristinuskon Jumala. Tätä kuvittaa vaikkapa seuraavan naisvastaajan jumalauskon koskeva vastaus paperin marginaaliin kirjoitettuna: ”Haluaisin uskoa mutta luulen etten kykene siihen.” Tai toisen naisvastaajan vastaus samaan kysymykseen: ”En,

välillä tuntuu, että tahtoisin uskoa, mutta en sitten kuitenkaan.”

Opiskelijoiden kyselyvastausten analysointi todentaa aiempien tutkimusten tuloksia: uskonnottomuus on monimuotoista ja uskonnottomuuden, henkisyden ja uskonnollisuuden rajat ovat häilyvät. Tärkeää on, että tutkija määrittelee, mitä hän uskonnottomuuden käsitteellä omassa työssään tarkoittaa. Uskonnottomuus on käsitteellinen työkalu, jonka kattama alue määrittyy tapauskohtaisesti. Niin uskonnon kuin uskonnottomuuden rajat ovat sumeat. Raja kulkee myös ihmisten sisässä, eri paikoissa eri aikoina. Nuorten maailmankatsomus on muotoutumassa ja muuttuu koko ajan. Lyhyiden kyselyvastausten perusteella ei ole mahdollista tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä nuorten maailmankatsomuksesta. Aineistosta kuitenkin selviää, että ateistiksi itsensä määrittelevät eivät ole jyrkän uskontokriittisiä vaan kiinnostuneita uskonnosta yhteiskunnallisena ilmiönä. Agnostikoksi itsensä määrittelevät eivät ole älyllisesti laiskoja vaan pohtivat asennettaan ja suhdettaan jumalakäsitykseen monipuolisesti ja ovat avoinna erilaisille henkisille kokemuksille ja tulkinnoille.

Tutkimuksissa keskitytään usein nimenomaan ateisteihin. Tässä tarkastellun aineiston perusteella olisi tärkeää perehtyä tarkemmin agnostiseen ajatteluun. Uusateistit kritisoivat agnostikkoja älyllistä epärehellisyydestä ja aidalla keikkumisesta, mutta

54 Bullivant 2008b.

55 Day 2012, 43–45.

56 Aune 2011; Furseth 2009; Mahlamäki 2011a; 2012; Miller 2013, 220–221; Walter & Davie 1998. Naisateisteja on tarkastellut esim. Inger Furseth (2009). Ateistifeministit nostavat syrjäntäkokemuksiaan esille esimerkiksi blogeissa (<http://skepchick.org/>; <http://freethoughtblogs.com/greta>) ja erillisissä konferensseissa, kuten jo kaksi kertaa järjestetyssä Women in Secularism -konferensseissa. Nonreligion and Secularity Research Network -sivuston uskonnottomuuden tutkimuksia kartoittavassa listauksessa ei juuri viitattaisi feminismin ja uskonnottomuuteen löytynyt.

57 Ks. esim. Weller et al. 2011; Voas & McAndrew 2012; Catto & Eccles 2013.

58 Nämä tulokset ovat yhteneviä Stephen Bullivantin Oxfordin yliopiston opiskelijoille tekemän kyselyn kanssa. Bullivant 2008a, 365, 367.

agnostisen ajattelun sydämässä on Thomas Huxleyn näkemys siitä, että on asioita, joista emme voi saada varmuutta. Miten agnostikot ajattelevat? Miten he perustelevat agnostisen ajattelunsa? Mitä se merkitsee heidän elämässään? Ja jos ateisti on useammin mies kuin nainen, niin onko agnostikko useammin nainen kuin mies?

Christopher Cotter korostaa, että uskonnotomia ei tule tarkastella ihmisinä, joilta puuttuu jotakin, jonka tutkijat ovat määritelleet käsitteellä 'uskonto'.⁵⁹ On mahdotonta väittää, että niiltä kyselyyni vastanneilta, jotka määrittelivät itsensä ei-uskonnollisiksi, uskonnottomiksi, agnostikoiksi tai ateisteiksi, olisi puuttunut jotakin – esimerkiksi arvoja, moraalialia tai henkisiä kokemuksia. Kyselyyn vastanneet uskonnottomat eivät etsineet arvoja ja merkitystä elämälleen uskontojen hengellisistä opetuksista vaan keskustelemalla, lukemalla, tieteestä, filosofiasta ja taiteesta.

Aineistoani analysoidessa on herännyt useita jatkokysymyksiä. Feminismin ja uskonnottomuuden suhde on kiinnostava teema, johon tällä aineistolla en voinut pureutua. Jos ateismilla on suomalaisessa ajattelussa taistelevan ateistin leima, sama pätee feminismiin. Siksi monet sanovat kannattavansa tasa-arvoa, mutta tekevät eroa feminismiin. Samalla tavalla he sanovat, etteivät usko Jumalaan, mutta ottavat eroa myös ateismiin. Feminismi ja uskonto nähdään usein toisilleen vastakkaisina. Kristin Aunen ja Inger Fursethin tutkimukset osoittavat, että sekä feministinen identiteetti että maskuliininen rationaalisuus johtavat pois päin uskonnoista, mutta eivät välttämättä pois henkisydestä. Aunen päätöksensä on se, että feministit ovat muuta väestöä vähemmän uskonnollisia, mutta enemmän henkisyyteen suuntautuvia.⁶⁰ Minkälaista on suomalainen feministinen ateismi ja miten siitä on löydettävissä henkisyttä? Sekulaari henkisyys ylipäättään on teema, jota vain ohuesti kykenin käsittelemään tällä aineistolla, mutta joka vaatisi syvällisempää perehtymistä.

Tärkeää olisi myös katsoa tarkemmin uskontotieteen ja uskonnollisuuden/uskonnottomuuden suhdetta sekä sitä, miten uskonnollisuus/uskonnottomuus muokkautuvat ja muuntuvat yliopisto-opiskelijan aikana. Uskonnonopetuksesta huolta

kantavat ovat pelänneet, että Turussa uskonnonopettajiksi koulutautuvat altistuvat yliopisto-opetuksessa ateismille ja muuttuvat uskonnottomiksi opiskelujensa myötä. Huoli tuntuu aiheettomalta, sillä suuri osa ensimmäistä vuottaan opiskelevista nuorista on jo muodostanut oman uskonnottoman maailmankatsomuksensa.⁶¹

LÄHTEET

AUNE, KRISTIN

2011 ”Much Less Religious, a Little More Spiritual: The Religious and Spiritual Views of Third-Wave Feminists in the UK”. *Feminist Review* 97, 32–55.

BULLIVANT, STEPHEN

2008a ”Research Note: Sociology and the Study of Atheism”. *Journal of Contemporary Religion* 23 (3), 363–368.

2008b ”Introducing Irreligious Experiences”. *Implicit Religion* 11 (1), 7–24.

2012 ”Not So Indifferent After All? Self-Conscious Atheism and the Secularisation Thesis”. *Approaching Religion* 2 (1), 100–106.

BULLIVANT, STEPHEN & LEE, LOIS

2012 ”Interdisciplinary Studies of Non-Religion and Secularity: The State of the Union”. *Journal of Contemporary Religion* 27 (1), 19–27.

CATTO, REBECCA & ECCLES, JANET

2013 ”(Dis)Believing and Belonging: Investigating the Narratives of Young British Atheists”. *Temenos. Nordic Journal of Comparative Religion* 49 (1), 37–63.

59 Cotter 2011, 102.

60 Furseth 2009; Aune 2011. Suomalaista feminististä henkisyttä edustaa vaikkapa Anna Kontula (2012).

61 ”Nykyään varsinkaan niillä uskontotiedettä opiskelleilla uskonnonopettajilla, jotka tulevat humanistisesta tiedekunnasta, ei ole aina hermeneuttista eli uskonnon ilmiötä sisältäpäin tarkastelevaa näkemystä. Yhä useampi opettaja ei edes kuulu kirkkoon ja aktiivisia ateistejakin on joukossa. Tällöin uskonnonopetuksella voi olla oppilaisiin täysin vastakkainen vaikutus kuin kirkossa toivotaan. Pahimmillaan opettaja voi jakaa oppitunneilla uskonnonvastaista propagandaa. Tämä ei olekaan ihme, jos opettaja on saanut uskontotieteilijän koulutuksensa vaikkapa Turussa, jossa monet yliopiston opettajatkin ovat tunnettuja ateistisen propagandan levittäjiä.” Pöyhönen et al. 2011, 28. Kiitos Eerika Sainelle huomioni kiinnittämisestä tähän ajatukseen.

- CHERUVALLIL-CONTRACTOR, SARIYA & HOOLEY, TRISTAM & MOORE, NICKI & PURDAM, KINGSLEY & WELLER, PAUL
- 2013 "Researching the Non-Religious: Methods and Methodological Issues, Challenges and Controversies". *Social Identities Between the Sacred and the Secular*. Ed. A. Day & G. Vincett & C. R. Cotter. London: Ashgate, 173–189.
- COTTER, CHRISTOPHER
- 2011 *Toward a Typology of 'Nonreligion': A Qualitative Analysis of Everyday Narratives of Scottish University Students*. Master of Science by Research in Religious Studies. Edinburgh: School of Divinity of The University of Edinburgh.
- DAVIE, GRACE
- 2000 *Religion in the Modern Europe: A Memory Mutates*. Oxford: Oxford University Press.
- 2012 "Belief and Unbelief: Two Sides of a Coin". *Approaching Religion* 2 (1), 3–7.
- DAY, ABBY
- 2011 *Believing in Belonging: Belief and Social Identity in the Modern World*. Oxford: Oxford University Press.
- 2012 "Non-Religious Christians". *Post-Secular Religious Practices*. Ed. T. Ahlbäck. Based on papers read at the symposium on Post-Secular Religious Practices held at Åbo/Turku, Finland, on 15–17 June 2011. Åbo/Turku: Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, 35–47.
- FREESE, JEREMY
- 2004 "Risk Preferences and Gender Differences in Religiousness: Evidence from the World Values Survey". *Review of Religious Research* 46 (1), 88–91.
- FURSETH, INGER
- 2009 "Atheism, Secularity, and Gender". *Atheism and Secularity*. Vol 1: Issues, Concepts and Definitions. Ed. Phil Zuckerman. Santa Barbara: Praeger, 209–227.
- HAASTETTU KIRKKO
- 2012 *Haastettu kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- HYMAN, GAVIN
- 2010 *A Short History of Atheism*. London: I. B. Tauris.
- KAMPPINEN, MATTI
- 2011 "Ateismi, sekulaari humanismi ja tiede". *Mitä uusateismi tarkoittaa?* Toim. Jussi K. Niemelä. Turku: Savukeidas, 13–31.
- KONTULA, ANNA
- 2012 *Mistä ei voi puhua – Kirja uskosta ja uskonnosta*. Helsinki: Into Kustannus.
- LEE, LOIS
- 2012 "Research Note: Talking about a Revolution: Terminology for the New Field of Non-Religion Studies". *Journal of Contemporary Religion*, 27 (1), 129–139.
- LUOTO, NORA
- 2011 "Uskonnottoman vanhemman arki". *Mitä uusateismi tarkoittaa?* Toim. Jussi K. Niemelä. Turku: Savukeidas, 141–149.
- MAHLAMÄKI, TIINA
- 2011a "Uskonto, uusateismi ja sukupuoli". *Mitä uusateismi tarkoittaa?* Toim. Jussi K. Niemelä. Turku: Savukeidas, 150–174.
- 2011b "Seekers and Finders: The Religiosity among the Students of Religion". Paper presented in 10th EASR Conference, "New movements in religions. Trends and theories", Budapest, Hungary, 20.9.2011.
- 2012 "Religion and Atheism from a Gender Perspective". *Approaching Religion* 2 (1), 58–65.
- MARTIN, MICHAEL
- 2010 "Johdanto". *Ateismi*. Toim. M. Martin. Tampere: Vastapaino.
- MILLER, ASHLEY F.
- 2013 "The Non-Religious Patriarchy: Why Losing Religion Has Not Meant Losing White Male Dominance". *Cross-Currents*, June 2013, 211–226.
- MILLER, ALAN & HOFFMAN, JOHN P.
- 1995 "Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity". *Journal for the Scientific Study of Religion* 34 (1), 63–75.
- NIEMELÄ, KATI
- 2003 "Uskonnollisuus eri väestöryhmissä". *Moderni kirkkokansa: Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhannella*. K. Kääriäinen & K. Niemelä & K. Ketola. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 187–220.
- 2006 *Vieraantunut vai pettynyt? Kirkosta eroamisen syyt Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- 2010 "Miesten uskonnollisuus ja henkisyys". *Tasa-arvo* 1/2010.
- PÖYHÖNEN, VEIKKO & VILLA, JANNE
- 2011 *Uskonnonopetus uhattuna: puheenvuoroja koulun ja suomalaisen arvopohjan suunnasta*. Helsinki: Katharos.

- STINSON, REBECCA D. & GOODMAN, KATHLEEN M. & BIRMINGHAM, CHARLES & ALI, SABA R.
2013 "Do Atheism and Feminism Go Hand-in-Hand? A Qualitative Investigation of Atheist Men's Perspectives about Gender Equality". *Secularism and Nonreligion* 2, 39–60.
- STÅLHANDSKE, MARIA LILJAS
2008 "Necessary and Impossible: On Spiritual Questions in Relation to Early Induced Abortion". *Postmodern Spirituality*. Ed. T. Ahlbäck. Åbo/Turku: Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, 110–129.
- TAIRA, TEEMU
2008 "Ateismi kieltäytymisen historiana". *Kiitos ei! Kieltäytymisen kulttuurihistoriaa*. Toim. M. K. Niemi. Helsinki: Ajatus Kirjat, 50–77.
2012a "More Visible but Limited in its Popularity: Atheism (and Atheists) in Finland". *Approaching Religion* 2 (1), 21–35.
2012b "Atheist Spirituality: A Follow on from New Atheism?" *Post-Secular Religious Practices*. Ed. T. Ahlbäck. Åbo/Turku: Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, 388–404.
- TRZEBIATOWSKA, MARTA & BRUCE, STEVE
2012 *Why Are Women More Religious Than Men?* Oxford: Oxford University Press.
- VINCETT, GISELLE & WOODHEAD, LINDA
2009 "Spirituality". *Religions in the Modern World: Traditions and Transformations*. Eds. L. Woodhead & H. Kawanami & C. Partridge. 2nd edition. London: Routledge, 319–337.
- VOAS, DAVID & McANDREW, SIOBHAN
2012 "Three Puzzles of Non-Religion in Britain". *Journal of Contemporary Religion* 27 (1), 29–48.
- WALTER, TONY & DAVIE, GRACE
1998 "The Religiosity of Women in the Modern West". *British Journal of Sociology* 49, 640–660.
- WELLER, PAUL & HOOLEY, TRISTRAM & MOORE, NICKI
2011 *Religion and Belief in Higher Education: The Experiences of Staff and Students*. Derby: University of Derby, Equality Challenge Unit.
- WOODHEAD, LINDA
2007 "Gender Differences in Religious Practice and Significance". *The Sage Handbook of the Sociology of Religion*. London: Sage, 550–570. <http://eprints.lancs.ac.uk/793/>.
- 2009 "Religion and Gender". *Religions in the Modern World: Traditions and Transformations*. Eds. L. Woodhead & H. Kawanami & C. Partridge. London: Routledge, 471–488.
- ZUCKERMAN, PHIL
2011 *Faith No More: Why People Reject Religion*. Oxford: University Press.
2012 "Contrasting Irreligious Orientation: Atheism and Secularity in the USA and Scandinavia". *Approaching Religion* 2 (1), 8–20.